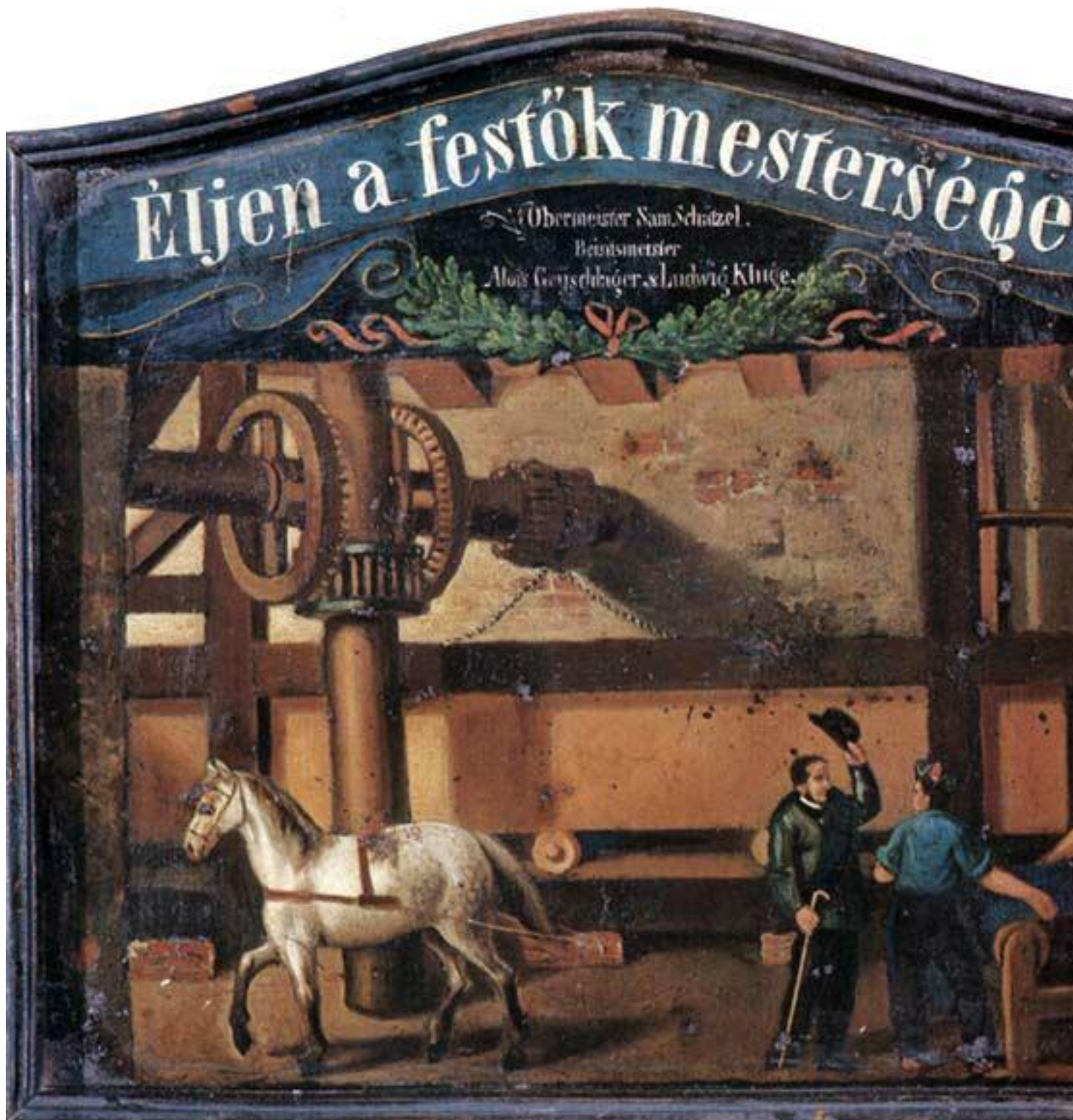

Kép: Kékfestők munka közben.

A legények szállásának cégére, 1862,

Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

A kékfestés története:

A kékfestő kelme a népviseletben és a lakástextilek körében jelentős szerepet játszott, amint erre múzeumokba gyűjtött textilek bizonyságul szolgálnak.

A népviselet színeződésében a kékfestés különösen jól szolgálta a szűkebb körzetek ízlésének és hagyományainak kielégítését.

A kékfestő kelme előállítása két lényeges munkafázisból áll: mintázás szigetelőmasszával; festés indigócsávéban. Fa- vagy fémformákkal nyomták a fehér anyagra a pácokkal vegyített szigetelőanyagot, a papot, amely száradás után elzárta a mintázott felületet az oxigéntől, a levegőtől. A vasgálic és mész segítségével redukált indigóból megfelelő töménységű festőfürdőben, az indigós küpában áztatták a kelmét, majd a levegőre felhúzza az oxidálódó indigó kékre változott.

Az áztatások, merítések és levegőztetés számától függően kapott világosabb vagy sötétebb színt az anyag. Száradás után 1-3%-os kénsavas-sósavas fürdőben lemaratták a fedőanyagot, és előtűnt a fehér minta kék háttérben. A minták színének változatait – sárga, zöld, narancs, kék – a fedőanyagba kevert pácokkal és utólagos fürdőkkel érték el, ezek voltak a titkolt eljárások.

A kék színt adó két festőanyag versenyére a 17. századi hajóutak felfedezései után került sor, amikor az Afrikát megkerülő hajókaravánok nagy tömegben hozták Indiából Európába az indigót. A spanyol tengeri kereskedelmet a holland flotta megelőzte, magához ragadta a hatalmat, és a legnagyobb behozatalt bonyolította le a 17-18. század fordulóján.

A színtartóbb és töményebb, tisztább minőségű indigó használata rendkívül gyorsan terjedt el a posztó- és vászonfestésben egyaránt.

Hazánkban az első kelmefestő céhalakítás természetesen a legfejlettebb festőipari területen következett be 1608-ban, Lőcse, Eperjes, Késmárk, Igló városközi testületeként, de bevonva a kisebb helységek mestereit is az ellenőrzésükbe. Az ország nyugati és középső területeire a bécsi Schön- und Schwarzfärber céh terjesztette ki hatáskörét. Ismerjük a soproni, ruszti, nezsideri és kőszegi mesterek felvételét a bécsi főcéhbe 1627-ből.

Erdély területéről Brassó város számadáskönyveiből vannak adataink a festők nagy tömegű

munkáinak költségeiről, adózásukról, egyszerre több mester működéséről.

A lőcseiek városközi céhéből 1676-ban az eperjesiek, 1713-ban a késmárkiak, 1725-ben a lipcseiak váltak ki. A bécsi főcéh hatáskörét örökölte, illetve megvásárolta a pozsonyi Schön- und Schwarzfärber céh, hatáskörét az egész Dunántúlra és a Duna-Tisza közére kiterjesztve. A bányavárosok mestereit a besztarcebányai céh vonta ellenőrzése alá 1770-ben.

Az ország középső és déli területeinek török alóli felszabadulását követő újratelepítési politika a festőipar arányosabb területi elosztódását is magával hozta. Egyrészt az ország északi területén bekövetkezett szakmai túlnépesedés okozta kirajzás déli irányban, másrészt az ország nyugati vidékeiről, illetve a német területekről bevándorlók is gyarapították a mesterek számát. Ez a folyamat a főcéhek vonzáskörzetének fokozatos kiterjedésében, másrészt azok további kisebb céhekre bomlásában, illetve festőket is magába foglaló vegyes céhekben is kifejezésre jutott. 1813-ban a budaiak és pestiek közösen kaptak jogot az alföldi mesterek új céhbe szervezésére, amiből évekig tartó hatásköri vita keletkezett a pozsonyi főcéhvel. A vonzáskörzeti térképeket egyesítve úgy látjuk, hogy az ország egész területe viszonylag jó szórtsággal el volt látva festőkkel, a városok mellett nagyszámú mezőváros és falu is befogadott ilyen mestereket.

Erdélyre vonatkozóan a kutatási nehézségek miatt nincsenek részletes adataink, bár tudjuk, hogy 1753-ban a brassói festőcéh szabályzatainak megújítását kéri, másrészt az 1762-1853 közötti időből fennmaradt a mesterek felvételi könyve. Feltehető, hogy a céh hatásköre egész Erdély területére kiterjedt.

A vizsgált levéltári anyag alapján úgy látjuk, hogy a céhek fennállása alatti időben az ún. kontárok, céhen kívül dolgozó mesterek száma nem nagy, illetve azokat többnyire bekényszerítették valamelyik területileg illetékes céhbe, a szervezettség és ellenőrzés tehát meglehetősen nagyfokú volt ebben az iparágban. A kelmefestésnek és kékfestésnek rendszeres, háziiparszerű paraszti gyakorlatáról nem tudunk.

A kelmefestés különféle eljárásait, sőt az indigó rendszeres használatát, illetve mesterremekként való megjelölését a lőcsei festőcéh 1715-ben kapott új céhlevelében már rögzítette – igaz, mintázat nélkül. Az 1737-es késmárki vásározásra vonatkozó egyezményből a mintás kelmékkel való kereskedés Debrecenig kiterjesztett körzetéről kapunk hírt. Ugyanebben az évben alakult a sasvári kartonmanufaktúra, amely egyéb termékek között a kékfestő előállításával is foglalkozott (Endrei 1969). Sopronban 1769-ben a festők „drucken auf Porcelan Arth”.

Az ország északi területein pedig az 1760-as években kibontakozik a harc a festők és a vászonnyomók (Leinwanddrucker), a tapétanyomók (Wasserdrucker) és az olajnyomók (Oldrucker) között a kékfestés monopolizálásáért, illetve szabad gyakorlataért. Hiteles adatok szólnak arról, hogy a pozsonyi festők már 1765-ben alkalmazták a kékfestést, sőt azzal vádolják őket, hogy úgy vették meg a titkot idegen legényektől.

A kékfestés széles körű elterjedését a mesterremek-előírások, hagyatéki leltárak tételei, árszabások áruféleségei, az egyes műhelyek üzleti feljegyzései, népviseleti ábrázolások,

körözések személyleírásai, lopások és rablások kárjegyzékei egyaránt folyamatosan bizonyítják a 18. század közepétől. A kékfestő kifejezést 1770-ből, a pápai Bengely István panaszos leveléből olvassuk először, majd egyre gyakrabban találkozunk használatával az új eljárás megjelölésére.

Az írott emlékek mellett néhány idevágó korai tárgyi emléket is megismerhetünk. Így a legkorábbi évszámos kékfestő kelme 1783-ból, Körmöcbányáról való. Az ágyhuzatként használt kelmén zenélő rokokó pár látható egy fa alatt. Az Ádám és Éva jelenet rokokó fafaragású nyomódúcai pedig Balassagyarmat, Kassa és az Árva megyei Velicna műhelyéből kerültek múzeumokba.

A kékfestőt egyrészt a női és férfiviseletben használták fel, másrészt lakástextilnek. A mérleg a viselet javára billen, hiszen egy családon belül is több személynek volt szüksége akár több öltözetre, s ezek elhasználódása is gyorsabb volt, mint a lakástextileké.

A viseleten belül természetesen a női öltözetek különböző darabjai adták a többséget, míg a férfiviselet szerényebb választékkal, használati körrel vette ki részét. A női viseletben a legváltozatosabb motívumokkal készültek a ruhaanyagok. Általában a csíkos mintákat kedvelték a rakott szoknyához, mert járás közben elővillantak a virágos, vízfolyásos vonalak. De az apró petty, virágmotívum is szokásos volt szoknyára és blúzra is. Ezeket azonban inkább az idősebbek viselték. Egyes vidékeken a szoknya alját díszítő ún. koszorú nyomása is divatos volt. A kékfestő virágja lehetett fehér, világos vagy sötétebb kék, kék-fehér, sárga-fehér, sárga-zöld, zöld-fehér, orange-fehér. A kelme indigós színváltozatai a középkék vagy búzavirágkék, sötétkék, bronzvörös. Az egyszerű, ún. sima kék kötényeket a házi, ház körüli, hétköznapi munkákban használták. Kimenőre vagy ünnepi viselethez díszesebb darabok készültek. Ezeket rendszerint koszorús, bordűrös virágos csíkokkal, vagy a kötény sarkaiba helyezett csokrokkal mintázták. A fej- és vállkendők szintén sok lehetőséget adtak a művészi kivitelezésre a csokrok, két-három soros szegélydíszek összeválogatása révén, de az egyszerű baboskendők is nagyon kedveltek voltak. A férfiviseletben az egyszerű sima sötétkék félkötény, néhol a melleskötény volt használatban.

Egyes vidékeken az ünnepi viselet tartozéka volt a koszorús változat, ahol az alja és a két széle is virágos szegéllyel volt mintázva, sőt a két alsó sarokba madármotívum is került. A sima kék gaty a paraszti nyári öltözetben több helyütt megtalálható, a kubikusoknál jellegzetes, a bő ing és gaty pedig a csíkos- és gulyásviselet hagyományai közé tartozik. Az aprómintás ing a földműves nép körében is kedvelt volt vidékenként, míg a piszkosabb munkát végző kovács-, lakatos-, kékfestőlegények, mesterek általánosan viselték. Zsebkendőt pettyes, virágos, állatmotívumos, harci jelenetes változatban egyaránt ismerünk, használata a katonaság révén vált elterjedtté. A nők nem használták, ők fehér, hímzett zsebkendőt varrtak viseletükhöz.

A lakástextilek körében korai adatokat ismerünk asztalterítőről és ágyneműről. Ez utóbbi általában nagymintás, a 18. században figurális, bibliai témákkal díszített. A múlt századtól napjainkig a csíkos, indás, virágos-leveles motívumok kék-fehér, sárga-zöld stb. színváltozatokban díszítették a dunyhahuzatokat, de a fehérágyra tett terítőket is. A múlt század végén alakult ki a „reggelizőabrosz”, „ebédlőabrosz” divatja. Az elsőnél a szegélydíszben belül virágcsokrok kíséretében tejes-, kávéskanna, cukortartó, csésze, kifli, perec motívumok vannak, az utóbbin pedig az ebédhez terített asztal tányérok, mellé- vagy ráhelyezett kés-villa-kanál mintázatával. Városi kispolgári hatásra, esetleg többszínű változatban készültek.

Írta: Jenő

2013. január 15. kedd, 08:22 - Módosítás: 2013. január 15. kedd, 08:29

Rendszerint kelengyébe vagy házasságkötési emlékként rendelték ezeket. Anyaguk erős házivászon, városos lenvászon. Az ún. „ajtóruha” a konyha bejáratát függönyözte el nyári időben, távol tartva a legyeket a nyitott konyhától, lakástól. – Az abrosznak is használt, vele azonos méretű batyukendőt is itt említjük meg, ez jellegzetes kockás mintázatú, s a piacra vitt zöldség, baromfi hátí cipeléséhez ma is használják a Duna-Tisza közén.

Forrás: Magyar Néprajz